

Ilkka Huhta

Herätysliikkeetkö kirkon äänenä? – kanava 1 (Ti 25.2. klo 13.45-15.15, AG 101)

Suomen kirkkoa on luonnehdittu herätysliikkeitten kirkoksi. Paneelikeskustelussa arvioidaan tätä historiallista ja ajankohtaista käsitystä uusimman tutkimuksen tarjoamista näkökulmista.

Kanavan puheenjohtaja

Ilkka Huhta, TT, Kirkkohistorian yliopistonlehtori (ISY), Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian dosentti (HY)

Hänen väitöskirjansa ”Täällä on oikea Suomenkansa” (2001) on herätysliikkeen julkisuus- ja historiakuva sekä uskonnon ja kansallisuusaatteen suhdetta suomalaisessa julkisessa keskustelussa vuosina 1880-1918 analysoiva tutkimus.

Kanavatyöskentelyn asiantuntijat

Mari Leppänen, TM, FM, tutkija (HY), seurakuntavaalien projektipäällikkö.

Hän on tutkinut lestadiolaisen herätysliikkeen naispappeusdiskurssia 1975-2010 ja laatii väitöstutkimusta naisteologiien roolista lestadiolaisessa herätysliikkeessä 1900-luvulla.

Olli Viitaniemi, TM, tutkija (HY)

Hänen herännäisyyttä tarkasteleva opinnäytteensä on uutta luova tutkimusavaus käsitehistoriallisen tutkimusotteen mahdollisuuksista uskonnollisten liikkeiden tutkimuksessa. Hän tekee väitöstutkimusta Savo-Karjalan heränneiden talonpoikien kirjallistumisesta 1800-luvun alkuvuosikymmeninä kirjahistorian tutkimusprojektissa Helsingin yliopistossa.

Juha Meriläinen, TT, post. doc tutkija (HY).

Hän on toisen maailmansodan jälkeisen ajan kirkkohistorian spesialisti, joka on hiljattain julkaissut tärkeän artikkelin viidesläisyyden & evankelikaalisen liikkeen tutkimuksen mahdollisuuksista.

Teemu Kakkuri, TT, Piiphiaseuran historiankirjoittaja (ISY)

Hänen väitöskirjansa (2010) käsittelee evankelisen liikkeen roolia Suomen kirkossa ja yhteiskunnassa 1944-1963. Häneltä ilmestyy ensi syksynä Suomalainen herätys -niminen tietokirja Kirjapajan kustantamana.

Miksi Suomen luterilaisessa kirkossa on herätysliikkeitä?

Suomen evankelisluterilaisen kirkon tilaa vuosina 2008-2011 arvioiva nelivuotiskatsaus *Haastettu kirkko* (2012) –teos määrittelee herätysliike-käsitteen seuraavasti:

”Herätysliikkeellä tarkoitetaan hengellistä liikettä, jonka syntyvaiheeseen liittyy laajempi kansanherätys. Niille on ominaista henkilökohtaisen jumalasuhteen korostaminen. Suomalaisessa kontekstissa tyypillistä on herätysliikkeen pysyminen valtaosin kirkon sisällä toisin kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Vanhimmat herätysliikkeet ovat syntyneet 1700-luvun herätysten tuloksena. Herätysliikkeisiin luetaan rukoilevaisuus, herännäisyys, evankelisuus ja lestadiolaisuus. Näiden jälkeen syntyneestä useista järjestöistä koostuvasta herätysliikkeestä puhutaan nimellä viidesläisyys.”

Kirkon nelivuotiskertomus paaluttaa herätysliike-käsitteen tavalla, joka ei ole enää viime vuosikymmeninä yleensä kelvannut tutkijoille. Määritelmän ongelmallisuus ei ole kuitenkaan estänyt minua ottamasta sitä määritelmänä vakavasti.

Suomen luterilaisessa kirkossa herätysliike-käsite on tahdottu varata kirkon sisäisille uskonnollisille liikkeille ja samalla pitää niiden määrä kurissa. Kirkon sisälle mahtuu siis viisi herätysliikettä, joista neljä syntyi 1800-luvun puolimaihinn mennessä ja viides 1900-luvun kuluessa. Lopulliset irtiotot luterilaisesta kirkosta ovat kotimaisessa herätysliike-puheessa tarkoittaneet joutumista herätysliikekäsitteen sateenvarjon alta ”eriuskolaisuuden” tai harhaoppien joukkoon.

Suomessa herätysliikkeeksi kutsuminen tarkoittaa siis sitä, että kyse on kirkon suojissa olevasta liikkeestä, kirkollisesta liikkeestä ja niin muodoin kirkolle hyvin tärkeästä ja rakkaasta liikkeestä.

Kirkko on onnistunut tämän herätysliike-määritelmän vakiinnuttamisessa erinomaisesti. Lapsikin nyt tietää tämän, sillä koulujen uskonnon oppikirjat niin opettavat. Tutkivan journalisminkaan ei ole ollut mitään syytä kyseenalaistaa tätä järkevältä vaikuttavaa viiden herätysliikkeen mallia. Viimeksi viime kesänä Helsingin sanomat julkaisi sisäministeri Päivi Räsänen puheesta aiheutuneen debatin yhteydessä tausta-artikkelin, jonka otsikkokin oli ”Evankelisluterilaisessa kirkossa on viisi herätys-suuntaa” (HS 28.7.2013).

Tänään täällä on joukko tutkijoita, jotka voivat valaista ehkä myös sitä, miksi määritelmä on ongelmallinen, mutta ennen kaikkea sitä, millaista ääntä nämä kirkon ”omat” uskonnolliset liikkeet ovat kirkossa – ja kirkosta – pitäneet.

On monia syitä siihen, miksi Suomen luterilaista kirkko kutsutaan – tai on ainakin tähän saakka kutsuttu – herätysliikkeiden kirkoksi. Otan esille nyt vain yhden – historiallisen – selityksen.

Verrattain pitkään, ainakin 1900-luvun alkuvuosikymmeniin saakka luterilaisuus määritteli valtion luonteen. Luterilainen yksimielisyys oli ensin valtioideologia ja sittemmin suomalaiskansallisen yhtenäisyyden rakennusaine. Herätysliikkeiden järjestäytymisvaiheessa 1800-luvun loppupuolella luterilaisuuden merkitys *kansakunnan rakentamisessa* korostui Suomessa tavalla, jolle ei ole

vertailukohtaa muissa Pohjoismaissa. Se johtui siitä, että yksimielisyyttä – ja sitä vahvistavaa luterilaisuuden tulkintaa – tarvittiin juuri Suomessa erityisen kipeästi. Olihan luterilaisuus ilmeisin asia, joka sitoi Suomen länteen. Samalla se erotti Suomen uskonnollis-kulttuurisesti Venäjältä.

Tämä poliittinen asetelma vaikutti siihen, että yksimielisyyden ihannetta vaalivassa kirkossa siedettiin varsin pitkälle sille kriittisiä ääniä ja kirkon oman opetuksen näkökulmasta sille suorastaan vierasta uskonnollisuutta. Toisaalta kirkossa pyrittiin ohjaamaan sitä, millä tavoin tämä uskonnollisuus jatkossa kehittyi. Yksimielinen luterilainen kansa tarvitsi yhteiskunnallisista ja poliittisista syistä herätysliikkeet kirkon sisälle, jotta tulevaisuuskin olisi yksimielinen ja luterilainen. Herätysliikkeet kirkollistuivat ja ne kirkollistettiin. Kansankirkkoideologiassa oli kysymys juuri tästä. Se sulki herätysliikkeet kansankirkon sisälle – ja lopulta veivät ne sen ytimeen.

Nykyään kirkon poliittis-valtiollinen merkitys on olematon verrattuna vaikkapa sadan vuoden takaiseen. Koska mitään yhteiskunnallista tai valtiollista painetta säilyttää luterilaisuus yksimielisenä ei enää ole, kirkon ykseyden vaaliminen on nykyään vain kirkon sisäinen asia. Mitään laajempaa yhteiskunnallista merkitystä sille harvemmin enää annetaan. Kukaan ei enää esitä, että suomalaisuuden ja suomalaisen uskonnollisuuden aidoin ilmaus löytyy vain herätysliikkeistä, kuten vielä 1900-luvun puolimaihinkin saakka asia miellettiin.

Silti herätysliikkeillä ja herätysliikkeiksi kutsutuilla järjestöillä on kirkossa edelleen perin vahva asema. *Mistä tämä nykyään johtuu? Ehkä siihenkin kuulemme tänään tutkijoilta tuoreita näkökulmia.*

Alustuspuheenvuoro 1: Viidesläisyys kirkossa (TT, tutkija Juha Meriläinen)

Alustuspuheenvuoro 2: Evankelinen liike kirkossa (TT, tutkija Teemu Kakkuri)

Alustuspuheenvuoro 3: Vanhoillislestadiolaisuus kirkossa (TM, tutkija Mari Leppänen)

Alustuspuheenvuoro 4: Herännäisyys kirkossa (TM, tutkija Olli Viitaniemi)

Paneelikeskustelu (45 minuuttia)

Yleisökysymykset ja kommentit (20 minuuttia)